

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Цуркан К. А.

Стаття присвячена вивченню сучасного стану протидії оперативними підрозділами організованій злочинності в сфері економіки, запропоновано визначення поняття організованих злочинних угруповань у сфері економіки, надано характеристику економічним злочинам, скоєним організованими злочинними угрупованнями. Визначено, що перехід до ринкових відносин, демократизація державного управління, зміна форм власності, ослаблення контрольних функцій з боку держави, інші економічні та соціальні процеси супроводжуються криміналізацією сфер і галузей економіки, зростанням злочинів економічної спрямованості, скоєваних організованими злочинними угрупованнями.

Ключові слова: організована злочинність, оперативні підрозділи, правоохоронні органи, злочинні угруповання у сфері економіки, економічна організована злочинність, легалізація злочинних доходів, фінансові піраміди, соціально-економічні наслідки, оперативна обстановка, агропромисловий комплекс, економічна організована злочинність.

Статья посвящена изучению современного состояния противодействия оперативными подразделениями организованной преступности в сфере экономики, предложено определение понятия организованных преступных группировок в сфере экономики, охарактеризованы экономические преступления, совершенные организованными преступными группировками. Определено, что переход к рыночным отношениям, демократизация государственного управления, изменение форм собственности, ослабление контрольных функций со стороны государства, другие экономические и социальные процессы сопровождаются криминализацией сфер и отраслей экономики, ростом преступлений экономической направленности, совершаемых организованными преступными группировками.

Ключевые слова: организованная преступность, оперативные подразделения, правоохранные органы, преступные группировки в сфере экономики, экономическая организованная преступность, легализация преступных доходов, финансовые пирамиды, социально-экономические последствия, оперативная обстановка, агропромышленный комплекс, экономическая организованная преступность.

The article is devoted to the theoretical development of the problems of combating organized crime in the economic sphere by the operational units. The definition of the concept of organized criminal groups in the economic sphere is proposed and the characteristic of economic crimes committed by organized criminal groups is given.

It has been determined that the transition to a market economy, the democratization of public administration, the change in forms of ownership, the decreasing of monitoring functions of the state, other economic and social processes are accompanied by the criminalization of spheres and branches of the economy, the growth of economic crimes committed by organized criminal groups.

The organized groups, the criminal organizations that currently operate in the economy, differ from criminal groups in the early 1990s, since today they operate in all spheres of society's life.

Larger operational properties of organized criminal groups (hierarchy, advanced technologies, links of corruption, etc.) are determined.

It is noted that organized groups, criminal organizations, criminal communities (as a rule, have transnational or interregional links) that can be considered as criminal groups (by mutual consent and awareness of two or more criminal organizations or a union of governing bodies or their leaders to coordinate actions on the organization and commission of grave and especially grave crimes for the purpose of tackling the proceeds of crime and their legalization).

A definition of the notion of organized crime groups in the economic sphere, which refers to special social and criminal groups created (formed) in the structure of legal or shadow production, business, banking, credit and financial, foreign economic system, corrupt management bodies, other economic branches and spheres in order to receive on a regular basis criminal proceeds and their safe and effective legalization.

Key words: organized crime, operational units, law enforcement agencies, criminal groups in the sphere of economics, economic organized crime, legalization of criminal incomes, financial pyramids, socio-economic consequences, operational situation, agro-industrial complex, economic organized crime.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема боротьби з організованою злочинністю у сфері економіки є актуальною в сучасних умовах. Це зумовлюється тим, що діяльність організованих злочинних угруповань у сфері економіки із кримінальної перетворилася на масштабну загрозу соціальної, економічної і політичної стабільності в Україні. Перехід до ринкових відносин, демократизація державного управління, зміна форм власності, ослаблення контрольних функцій з боку держави, інші економічні та соціальні процеси супроводжуються криміналізацією сфер і галузей економіки, зростанням злочинів економічної спрямованості, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями.

Як свідчить історична суспільна практика, економічна організована злочинність в Україні виникла в надрах суспільства, держави. Так, на початковому етапі розвитку ринкової економіки швидкими темпами розвивалися організовані групи, які скоювали масштабні розкрадання в системі безготівкового грошового обігу. Потім їм на зміну прийшли шахрайські кримінальні групи, котрі займалися шахрайством шляхом побудови фінансових пірамід - соціально-економічні наслідки їхньої злочинної діяльності загальновідомі. У результаті помилок, допущених у процесі приватизації, організовані злочинні утворення поставили під контроль численні об'єкти державної й комунальної власності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання протидії оперативними підрозділами організованої злочинності в сфері економіки були предметом наукового дослідження таких науковців, як: О.Ф. Доленков, О.Є. Користін, Д.Й. Никифорчук, С.І. Ніколаюк, М.Р. Павлишин, І.О. Ревак, С.М. Рогозін тощо.

Поряд із цим зміни, що відбуваються в економічних відношеннях, вимагають нових підходів до протидії організованій злочинності в сфері економіки.

Метою цієї статті є окреслення сучасного стану протидії оперативними підрозділами організованій злочинності в сфері економіки та пошук нових напрямів протидії цьому негативному явищу.

Виклад основного матеріалу. Як встановлено під час спеціальних наукових досліджень характерною рисою організованої економічної злочинності є те, що вона вразила важливі сфери й галузі економіки України, використовуючи корупційні зв'язки із представниками державних владно-управлінських органів усіх гілок і рівнів. Внаслідок цього найбільш криміналізованими стали сфери відносин у кредитно-фінансовій, банківській системах, агропромислового комплексу, зовнішньоекономічній діяльності, енергозабезпечення та приватизації. Більше того, лідери організованих злочинних угруповань, проникаючи в різноманітні сфери економіки, намагаються встановити контроль над діяльністю прибуткових підприємств, використовують їх для приховування фінансових махінацій, створюють у структурі виробництва легальні, тіньові фірми з метою одержання кримінальних прибутків та їх легалізації [2, с. 7].

При цьому організовані групи, злочинні організації, що нині діють в економіці, відрізняються від класичних злочинних угруповань початку 90-х років. Зокрема, способами формування (утворення), технологією економічного злочину, різновидом корупційних зв'язків, що забезпечують безпеку організованих злочинній діяльності та її суб'єктам, ефективною легалізацією злочинних доходів.

Як свідчить практика, у тому числі судова, метою організованих груп, злочинних організацій у сферах і галузях економіки є одержання кримінальних прибутків та їх наступна легалізація. При цьому оперативно значимими властивостями організованих злочинних угруповань є їхня внутрішня структурованість, ієрархічність із чітким розмежуванням функцій; розробка кримінальних технологій економічних злочинів із використанням новітніх інформаційних, технічних засобів, мобільного зв'язку і транспорту, ретельна підготовка до проведення кримінальних акцій, їх конспіративність; забезпечення безпеки керівників і членів організованої злочинної діяльності за допомогою корумпованих посадових осіб владно-управлінських, правоохоронних органів, а також стійкий характер злочинної діяльності організованих злочинних угруповань, наявність міжрегіональних, транснаціональних злочинних зв'язків.

У загальному розумінні організована злочинність являє собою один із найскладніших та найнебезпечніших видів злочинності, що може посягати одночасно на економічні, політичні, правові і моральні сфери суспільства внаслідок розгалуженості сфер її злочинної діяльності.

Буквальне тлумачення терміна «організована злочинність» дає змогу віднести до цього виду злочинності будь-які злочини, що характеризуються ознакою організованості. Ця позиція підтримується і на законодавчому рівні: згідно зі ст. 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [3], під організованою злочинністю розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі ство-

ренням та діяльністю організованих злочинних угруповань. Однак ця позиція висвітлює лише один бік явища, вказує на одну ознаку організованої злочинності - кількісну характеристику як злочинів, так і осіб (груп осіб), що їх скоюють [4].

Економічні злочини, вчинювані організованими злочинними угрупованнями, натепер мають свою характеристику й певні особливості, під якими слід розуміти: систему даних, одержаних у результаті узагальнення слідчої і судової практики про види організованих злочинних угруповань; типові способи її формування, принципи функціонування, форми й види їх корупційних зв'язків; особистісні властивості і рольові функції членів кримінальних колективів; типові ознаки зазначених злочинів, що відображені у вигляді специфічних матеріальних та ідеальних слідів; у способах економічних злочинів, в умовах й обстановці, в яких діяли члени організованого злочинного угруповання, здійснювали легалізацію злочинних доходів, знання і використання котрих необхідні для ефективного виявлення, розкриття, розслідування і запобігання зазначеним злочинам [2, с. 8].

Виходячи із вищезазначеного, організовану злочинну діяльність у сфері економіки можна розглядати як сукупність соціально-правових, кримінологічних і криміналістичних явищ, сутність яких полягає у вчиненні злочинів у сфері економічної діяльності організованими злочинними групами, злочинними організаціями (угрупованнями), які мають корупційні зв'язки зі службовими особами державних органів, з метою одержання злочинних прибутків та їх легалізації, крім цього, аналіз витоків організованої економічної злочинності свідчить про те, що організована економічна злочинність починаючи з середини 80-х років за рахунок стихійно-неконтрольованого перерозподілу державної власності проникла в найбільш прибуткові сфери економіки, політичні інститути, засоби масової інформації. Більше того, є специфічні суб'єкти організованої злочинної діяльності у сфері економіки. Зокрема, це - організовані групи, злочинні організації, злочинні спільноти (як правило, мають транснаціональні або міжрегіональні зв'язки), які можна розглядати як злочинні угруповання (об'єднання за взаємною згодою і поінформованістю двох чи більше злочинних організацій або об'єднання керівних органів чи керівників останніх для координації дій щодо організації та скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів з метою одержання кримінальних прибутків та їх легалізації).

Як встановлено під час нашого дослідження економічна організована злочинність стає одним із найбільш небезпечних чинників, що ускладнюють протягом останніх років оперативну обстановку в Україні, її частка в загальній структурі злочинності щорічно зростає, зокрема, кількість зареєстрованих економічних злочинів, скоєних організованими угрупованнями за останні п'ять років, збільшилася на 80% [5]. Поряд із фактичним зростанням організованої злочинності йде безупинний процес криміналізації нових видів суспільно небезпечних діянь у різних сферах та галузях економіки, при цьому організовані злочинні угруповання вчинюють як традиційні економічні злочини: розкрадання державного або приватного майна, фальшивомонетництво, так і нові злочини: фінансове шахрайство з використанням фіктивного підприємництва; привласнення бюджетних

і кредитних коштів, майна державних підприємств у процесі незаконної приватизації; легалізацію злочинних прибутків тощо.

Як показує практика, учасники організованих злочинних угруповань найбільш активно скоюють злочинні посягання у кредитно-фінансовій системі, у сфері приватизації (зокрема, у сфері земельних відносин), зовнішньоекономічній діяльності, на споживчому і сировинному ринках, у паливно-енергетичному комплексі, системі АПК, металургійній промисловості. Вони контролюють підприємства малого й середнього бізнесу, значні об'єкти економіки, мають стійкі корупційні зв'язки із посадовими особами владно-управлінських органів, їхня діяльність нерідко має транснаціональний і міжрегіональний характер.

Виходячи з результатів проведеного аналізу, можна визначити основні закономірності, властиві суб'єктам організованої злочинної діяльності у сфері економіки, а саме це: 1) умисне цілеспрямоване створення злочинного колективу з метою кримінального накопичення капіталу, зокрема шляхом привласнення державного майна, інвестиційних, валютних кредитів, бюджетних коштів; 2) висока організованість, згуртованість злочинного угруповання; 3) планування кримінальних операцій, розробка кримінальних технологій економічних злочинів із використанням технічних, комп'ютерних засобів; 4) ієрархічна структура кримінального керування і єдині норми групового поведіння; 5) масштабність і систематичність кримінальної діяльності; забезпечення безпеки шляхом створення планомірної системи нейтралізації соціального контролю за допомогою корупції, розподіл сфери впливу, легалізація злочинних прибутків; 6) особливості соціально-кримінального складу членів злочинного колективу [2, с. 8].

З огляду на зазначене у структурі організованих злочинних груп владно-управлінських органів з урахуванням їх персоніфікації можна виділити групи: елітну, суперелітну, регіонально-елітну.

Отже, організовані злочинні угруповання у сфері економічної діяльності - це особливі соціально-кримінальні колективи, створені (сформовані) в структурі легального або тіньового виробництва, підприємництва, банківської, кредитно-фінансової, зовнішньоекономічної системи, корумпованих управлінських органів, інших галузей і сфер економічної діяльності з метою одержання на постійній основі злочинних прибутків та їх безпечної й ефективною легалізації.

При цьому основною тенденцією їх розвитку є те, що в міру організаційного і функціонального їх зміцнення організовані злочинні угруповання, крім головної і закономірної мети - одержання незаконних прибутків, за допомогою корумпованих чиновників органів влади і управління проникають у сфери економічної діяльності, офіційні владні структури, засоби масової інформації, а також впливають на формування державних і місцевих органів влади.

У юридичній літературі є дискусійною проблема понятійного апарату економічних злочинів, зокрема більшість дослідників до економічних злочинів, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями, відносить злочини проти власності, злочини у сфері господарської і службової діяльності, більше того, класифікація злочинів у сфері економічної діяльності, вчинюваних організованими злочинними угруповання-

ми, як і всяка класифікація, припускає диференціацію діянь на великі або менші групи, виходячи з певного критерію [6, с. 4]. При цьому поєднання кримінально-правових, криміналістичних, оперативних-розшукових критеріїв класифікації злочинів впливає з теоретичних положень методики. Виходячи з того, що характерною рисою класифікації є виділення в ній не тільки груп, підгруп, видів, але й сукупності видів окремих економічних злочинів, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями, об'єднання зазначених злочинів в окрему систему (клас) дасть змогу диференційовано підходити до формування нових методик розслідування економічних злочинів, вчинюваних організованими групами, а також злочинними організаціями, зокрема, видових, групових, підгрупових, комплексних методик [2, с. 9].

З огляду на отримані під час спеціальних розробок результати, можна визначити п'ять груп злочинів, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями у сферах:

- а) відносин власності;
- б) у сфері фінансової діяльності;
- в) у сфері господарської діяльності;
- г) службової діяльності, вчинювані організованими групами корумпованих службових осіб, тобто організованими групами «білокомірцевих» злочинців;
- г) у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями.

Крім того, зазначені групи можна поділити на підгрупи, у яких виділити види і сукупність видів економічних злочинів, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями, відповідно до норм КК. У цілому класифікацію економічних злочинів, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями, необхідно розглядати як систему груп, підгруп, видів і сукупності видів окремих злочинів, що визначені відповідними нормами КК України. При цьому основу класифікації злочинів, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями у сфері економічної діяльності, становлять певні критерії, до яких, зокрема, відносяться: 1) способи злочинів, особливості предмета злочинного посягання та обстановки, що сприяла організованій злочинній діяльності; 2) використання форм підприємницької діяльності, псевдопідприємництва, тіньового виробництва як у державному, так і недержавному секторі економіки й інші [2, с. 10].

Специфічними особливостями організованої злочинної діяльності у сфері економіки є: формування кримінальних колективів у структурі виробництва, підприємництва і псевдопідприємництва, своєрідність їх функціонування; технології економічних злочинів, у яких елементи його способу (підготовка, вчинення, приховування слідів злочину) охоплюють самостійні склади окремих видів злочинів; форми корупції та види і форми корупційних зв'язків організаторів злочинного бізнесу з державними службовцями органів влади і управління, впливають на методи, прийоми, засоби виявлення ознак економічних злочинів, організованої групи, розкриття та розслідування зазначених злочинів.

Висновок. Отже, якщо узагальнити наявні в науці підходи, то слід зазначити, що чинне законодавство

України тривалий час було «неадекватним» щодо розмірів і темпів розвитку організованої злочинності, а тому правоохоронні органи були неготовими до захисту економіки від кримінальної експансії ні теоретично, ні практично. Водночас, як свідчить практика, стан і перспективи боротьби зі злочинами у сфері економічної діяльності значною мірою залежать від наукового забезпечення практичних працівників оперативних підрозділів відповідними знаннями, прийомами, методами та засобами, спеціально призначеними для вирішення завдань розкриття, розслідування і запобігання зазначеним злочинам, нейтралізації осередків організованої злочинної діяльності у сфері економіки, враховуючи, що відсутність фундаментальних наукових розробок, ефективних наукових рекомендацій у період збільшення цих злочинів негативно впливає на їх розслідування. У зв'язку з цим актуальними є розробки теоретичних основ проблем виявлення та розслідування злочинів, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями у сфері економіки, концепції їх запобігання та припинення, наукових рекомендацій для працівників правоохоронних органів і впровадження їх у практику.

Література

1. Міжнародне безпекове середовище: Виклики та загрози Національній безпеці України. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень.

Київ, 2013. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kononenko_NB-23e37.pdf

2. Никифорчук Д.Й., Ніколаюк С.І., Томма Р.П. та ін. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки : методичні рекомендації. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 35. Ст. 358.

4. Кримінологія: питання та відповіді. *Навчальні матеріали онлайн*. URL: <https://www.pinterest.ru/pin/496944140126170950/>

5. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за 2017 рік. Статистична звітність Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113656&libid=100820&c=edit&c=fo

6. Васильєв А.А., Фіалка М.І., Шевчук Т.А. Текст лекції з навчальної дисципліни «Кримінологія» за темою «Кримінологічна характеристика та протидія професійній, організованій та рецидивній злочинності». ХНУВС. URL: <http://lib.univd.edu.ua/?controller=service&action=downloadRep&id=96697>.

Цуркан К. А.,
аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ